

Ayşe Günaysu: Ermeni soykırımı ve tanıklıklar

Posted on 26/11/2014

Osmanlı İmparatorluğu'nda 20. yüzyılın başında Edirne'den Eskişehir'e, Adapazarı'na, Bursa'ya, Merzifon'a, Amasya'ya, Ankara'dan Adana'ya, Antakya'ya, Gaziantep'e, tüm Trakya ve Anadolu'daki Ermeniler, kent, mahalle ve köy olmak üzere, 2 bin 925 yerleşim yerinde yaşıyordu. Ermeni nüfus, kayıtlara 6 Ermeni vilayeti (Vilayat-i Sitte) olarak geçen Erzurum, Van, Mamüretü'l Aziz, Diyarbakir, Sivas ve Bitlis'te yoğunlaşmıştı. İstanbul Patrikhanesi'nin 1913'te yaptığı nüfus sayımına göre nüfusları yaklaşık 2 milyondtu. Bin 996 okulu, 173 bin erkek ve kız öğrencisi, 2 bin 538 kilise ve manastırı vardı. Kısacası imparatorlukta canlı ve köklü bir Ermeni varlığı bulunuyordu.

Kentlerde ve kasabalarda, zanaatkar, tüccar, imalatçı olarak göz önünde olan Ermenilerin, gerçekte büyük bir çoğunluğu köylüydü ve Türkler, Kürtler, diğer Müslüman ve Hristiyan toplumlarla iç içe yaşıyorlardı.

Ermeni aydınlarının İstanbul'da tutuklanarak ölüme gönderildiği 24 Nisan 1915 tarihinin simgelediği soykırımda, sürgünler ve katliamlarla, okul, kütüphane, kilise ve diğer kurumların oluşturduğu altyapının tahribi ve özel mülke el konulması yoluyla Ermeni toplumsal varlığına son verildi.

Soykırımın tek kurbanı Ermeniler değildi. Anadolu Rumlar, Süryaniler, diğer Hristiyan halklar bu süreçte katledildi, sürgün yollarından ölüme terkedildi, yurtlarından sökülüp atıldı.

Tehcir, iddia edildiği gibi yalnızca savaş bölgesinden değil, İzmir dışında ve yaygın bilinenin

tersine İstanbul da dahil, Osmanlı toprağının her yerinden yapıldı. Bazı yerlerde kabileler doğrudan katledildi, bazı yerlerde sürgün yollarında, kamplarda, insanlık dışı koşullarda yavaş bir ölüme mahkum edildi. Katliamların en kanlıları doğu vilayetlerinde gerçekleşti.

Ancak o dönemde, olayların geçtiği yerlerde çok sayıda yabancı vardı. Konsolosluk görevlileri, misyonerler, Kızılhaç hemşireleri, doktorlar, bölgeden geçen yolcular gördüklerini yazdılar. Günlükler tuttular. Raporlar hazırladılar. Yaşananları kayda geçirdiler. Dünyanın çeşitli yerlerinde arşivler soykırımın belgeleriyle dolu.

1916'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı Mavi Kitap'ta yer alan (Arnold Toynbee, Lord Bryce, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yapılan Muamele 1915-16, Gomidas Yayınları) ve birbirinden habersiz, birbirinden bağımsız ve coğrafi olarak çok farklı yerlerdeki kişilerin anlatımlarını içeren 150 belge, aynı gerçeğe, devlet eliyle planlanan ve uygulanan soykırıma tanıklık ediyor. Aşağıda anlatılanların büyük bir bölümü bu tanıklıklara dayanıyor.

'Mezbaha Vilayeti': Harput

Harput'un (Ermenice Kharpert) soykırımın anlaşılması açısından özel bir yeri var. 50'den fazla kasaba, mahalle ve köyde yaklaşık 40 bin Ermeni'nin yaşadığı Harput, savaş bölgesinin dışındaydı. Yani bir "güvenlik" sorunu yoktu. Devletin kesin bir egemenliği söz konusuydu. Ermeni devrimci hareketlerinin bir etkinliği yoktu. Halk tehciere karşı direnmedi, kendini savunmadı. Buna rağmen Harput'un Ermeni nüfusunun yüzde 97'si yok edildi. (Ara Sarafian, Talat Paşa'nın Ermeni Soykırım Raporu, Gomidas Yayınları) 1915 sonunda Harput'ta tek bir köy bile kalmamıştı. Bu bölgede, yaşananları kayda geçiren en önemli kişilerden biri, ABD'nin Harput Konsolosu Leslie Davis'di. Harput'ta erkeklerin çoğu yüzlerce kişilik gruplar halinde sürgüne çıkarılmış, bunların büyük bir bölümü katledilmiş, sağ kalan birkaç kişinin Harput'a dönmesiyle olan biten öğrenilmişti.

“Osmanlı sınırları dışına geçmeyi başaran bir kadın, Kahire’deki Gregoryen Piskoposu’na, ayakkabısının topuğu içine sakladığı mektubu getirir. Mektupta, ‘...Dostlarım, daha fazla anlatmaya vaktim yok. Hayatı, malı, onuru gasp edilmiş Ermeniler son yardım çığlıklarını size iletiyorlar-sağ kalanların hayatını kurtarmak için yardım edin! Bu mektubu kanımla imzalıyorum!’”

Toplu katliam duyumlarını araştırmak için Leslie Davis ile misyon hekimi Henry Atkinson 1915’in 1 Ekim sabahında erkenden yola çıktılar ve sürgün kabilelerinin yürüyüş rotasını izlemeye başladılar. Yol boyunca kabilelerin uzun, dolambaçlı yürüyüş yolunun her döneminde düzinelerce ölüyle karşılaştılar, çektikleri fotoğraflarla bunları belgelediler ama buraya “mezbaha” denilmesinin esas nedeni bu “sıradan” ölümler değildi. Mezere’nin 20 km. kadar ilerisinde Gölcük Gölü’nün kıyıları, tepeler, kayalıklar, çukurlar çıplak insan cesetleriyle doluydu. Erkekler daha önce toplanıp katledildiği için cesetlerin çoğu çocuk ve kadınlara aitti. Vücudu zarar görmemiş bir tek kadın cesedi bile yoktu. Jandarma yerel halkı, bu katliamı gerçekleştirmekle görevlendirilmişti, karşılığında da Ermenilerin üzerindeki tüm değerli eşyalara ve her şeye el koyma izni verilmişti. Mermi tasarrufunda bulunmak için kurbanların bir kısmı süngülenerek veya dövülerek öldürülmüştü. Cesetlerden bazıları yakılmıştı. Salgın hastalık tehlikesine karşı değil, yuttukları düşünülen altınları ele geçirmek için. Leslie Davis ve Henry Atkinson gölün etrafında tahminen 10 bin ölü bulunduğunu tespit ettiler. (Hans-Lukas Kieser, *Iskalanmış Barış*, İletişim Yayınları)

Ölmeyi tercih etmek

Halep’li bir Ermeni tanık anlatıyor: *“Harput, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Maraş, Zeytin, Sivas, Erzurum gibi Kuzey Ermenistan ve Anadolu şehirlerinden sürülen Ermenileri Halep’te, çorak arazilerde, eski binalarda, avlularda ve dar ara sokaklarda görürsünüz; durumları tarif edilemeyecek kadar feci. Hiç yiyecekleri yok ve açlıktan ölüyorlar. Eğer gözlerinizi yaşadıkları yerlere çevirecek olursanız, paçavralara, çöplere ve insan dışkısına bulanmış,*

ölülerle ölmekte olanların kucak kucağa olduğu bir yığın görürsünüz. Bu yığın içinden bir parçayı çekip almak ve bunun yaşayan bir insana ait olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Sokaklarda, yüklenmek üzere ceset arayan açık at arabaları geziyor ve bunlardan birini, bir deri bir kemik kalmış on-on iki cesetle dolu halde geçtiğini görmek olağandan sayılıyor. Arabalara, avlulardan, dar ara sokaklardan sürüyerek çekilip çıkarılan ve birer kömür çuvalı gibi atılan, çoğunlukla kadın ve çocuklara ait cesetlerin yüklendiğini görebilirsiniz. Eğer geceleyin Halep'in bazı mahallelerini dolaşırsanız, yerde yatan tanımlanamaz 'bir şey' görürsünüz; bir inilti duyar ve bunun, ertesi sabah bir at arabasına atılıp, mezarlığa götürülecek bu insan enkazlarından biri olduğunu anlarsınız. Bu insanların çoğu yardım almayı reddediyor ve acılarını daha da uzatmaktansa buna bir son vermek için ölmeyi tercih ettiklerini söylüyor, çünkü gelecek onlara çektikleri eziyetin azalabileceğine dair hiçbir umut vaatmiyor."

Konya'da sürgün kabileleri

Konya'dan misyon doktoru Dr. William S. Dodd'un ABD Büyükelçisi Morgenthau'a yazdığı 8 Eylül 1915 tarihli mektupta anlatılıyor: "Ereğli'de sürgünler demiryolu istasyonunun yöresindeki açık alanlarda kamplara yerleştirilmiş durumdadır. Onlara hiçbir korunak sağlanmamış. Gözlerimle gördüm, sadece kalın yaygılar, pelerinler, çadır bezleri, çarşaf, pamuklu kumaşlar, masa örtüleri ya da mendillerle ellerinden geldiğince çadır yapmaya çalışıyorlar. Bu kalabalık için hiçbir sıhhi tesisat sağlanmadığından bulunabilen her köşe tuvalet olarak kullanılmakta. Bu bölgedeki pis kokuyu ancak korkunç diye tanımlayabilirim... 'Ankara'dan bu gece aldığım bir raporu da eklemeliyim; bunun doğru olduğuna inanmak için her türlü nedenim var. İki üç hafta kadar önce, Ankara'daki ileri gelen Ermenilerden yaklaşık iki yüzü hapsedilmiş, ardından geceleyin otuzar-kırkar kişilik gruplar halinde arabalara bindirilerek Kızılırmak kıyılarına götürülmüşler ve orada öldürülmüşler. Demiryolu çalışanlarından on sekiz kişi ve Osmanlı Bankası'nın müdürü bunların arasındaymış. Bu bilgiyi o zaman sağlam bir kaynaktan almıştım; şimdi doğrulandı."

Geçtiğimiz hafta içinde, Gregoryen, Protestan ya da Katolik, tüm Ermeni erkekler evlerinden alınmışlar; fanila ve iç donlarına kadar soyulmuşlar; birbirlerine bağlanıp götürülmüşler ve onlardan bir daha haber alınamamış. Kadınlar ve kızlar Türk köylerine dağıtılmışlar; Türkler gelip kızları inceliyor ve istediklerini seçiyorlarmış. Size karısı ve üç kızı gözlerinin önünde götürülünce aklını oynatan Ankara'nın en varlıklı adamlarından birinin adını verebilirim.”

İzmirli öğretmen

Mezopotamya ile ıssız Suriye Çölü arasında, Fırat nehrinin yakıcı kıyıları boyunca büyük katliamdan kaçmış binlerce Ermeni sürgününün bulunduğu kamplar sıralanır. Osmanlı ordusunda görevli Doktor T. Toroyan, iki jandarma eşliğinde salla, bu kamplardan birinin bulunduğu Meskene'ye gider ve gördüklerini şöyle anlatır:

“Zavallı insanlar vücutlarını zar zor örten paçavralara sarılmışlardı ve onları doğa şartlarına karşı koruyacak hiçbir şeyleri yoktu. Bazıları yere çömelmiş, yırtık pırtık gölgeliklerin altında kendilerini korumaya çalışıyordu, fakat çoğunda o da yoktu. Jandarmalara her yerde gördüğüm ve etrafında yüzlerce köpeğin dolaştığı tuhaf küçük tepecikleri sordum. Soğukkanlılıkla, ‘Onlar gavurların mezarları’ diye cevap verdiler. ‘Buraya geçen ağustosta, ilk getirilenler. Hepsi susuzluktan öldü. Haftalarca su içmelerini yasaklamamız emredildi.’ Bir ara refakatimdeki iki jandarma yanıma geldi. Bir kızı işaret ettiler: ‘Efendi, onu alalım ve yanımızda Bağdat’a götürelim.’ Kız korkuyla titreyerek yaklaştı. Bana Fransızca birkaç kelime söyledi. İzmir’de öğretmenmiş. Açlıktan ölüyordu. Yere yığıldı kaldı. Jandarmalar fırsattan istifade, onu kucaklamış, salıma doğru taşıyorlardı. Mani oldum. Sonra zavallı kızın dudaklarına birkaç damla konyak damlattım, tekrar kendine geldi. İki kadın gördüm, biri yaşlı, diğeri çok genç ve çok güzeldi, başka bir genç kadının cesedini taşıyorlardı; yanlarından ancak geçmiştik ki feryatlar yükseldi. Kız kendisini sürüklemeye çalışan bir zalimin pençesinden kurtulmaya çalışıyordu. Ceset yere düşmüştü, kız, yarı bilinçsiz bir halde, onun yanında kıvranıyor, yaşlı kadın hıçkırarak ağlıyor ve ellerini ovuşturuyordu.

Müdahale edemedim. Kesin emir almıştım. Öfke ve isyan içinde titreyerek ırmağın kıyısına bağladığım salıma sığındım. Sonunda jandarmalar döndü, salcı ipleri çözdü ve küreklere asıldı. Yola çıkıyorduk. Ansızın jandarmalar bağırmaya ve sanki komik bir şey seyrediyorlarmış gibi kahkaha atmaya başladılar: 'Kıza bak! Dün gece hesabını gördüğümüz kız!' Baktım ve suyun üstünde yüzen bir ceset gördüm. İzmirli öğretmendi, zavallı kızla daha birkaç saat önce konuşmuştum. Karanlık bastığında bu iki vahşi hayvanın kurbanı olmuştu."

Beyrut'tan gemiyle Osmanlı sınırları dışına, Mısır'a geçmeyi başaran bir kadın, Kahire'deki Gregoryen Piskoposuna, ayakkabısının topuğu içine sakladığı mektubu getirir. Mektupta, "Şu anda içinde bulunduğumuz korkunç durumdan sağ kurtulanların ızdırap çığlıklarını kulaklarınıza ulaştırmak için aceleyle ve gizlice size yazıyorum. Milletimizi eziyor, biçiyorlar. Belki bu, Ermenistan'dan duyduğunuz son çığlık olacak. Artık ölümden korkumuz yok, bütün bir halkın ölümü bize artık çok yakın. Kardeşlerinin ardından ağlayan kimsesiz çocuklarız biz. Bu satırlar ızdırabımızı anlatamaz; bunu hakkıyla yapabilmek için ciltler dolusu rapor yazmak gerekir."

Harutyun Esayan sağ kalanlar için yardım istemektedir. "Burada Arabistan'a gönderilmeyi bekleyen 15.000 Ermeniyiz! Bütün Ermenistan tamamen temizlendi. Binlerce kadın ve erkek cesedi Fırat'ta akıntıya kapılmış yüzüyor, Avrupalılar bunların fotoğraflarını çekti. 15.000 Zeytunlu Deyr-el Zor'a sürüldü ve orada en kötü gaddarlıklara maruz kaldılar. Daha memeden kesilmemiş binlerce bebek anneleri tarafından ya nehre atıldı, ya da yol kenarlarında bırakıldı. Diyarbakır hapishanelerinde 1.000 Ermeni'nin boğazları kesilmiş. O bölgenin din görevlisi hapishanenin avlusunda içki alemi yapan jandarmaların ortasında diri diri yakılmış, Beniani, Adıyaman, Selefkiye bölgelerindeki insanlık dışı katliamlar yaşanmış; 13 yaşından büyük tek bir erkek bile bırakılmamış; kızlara acımasızca tecavüz edilmiş. Dörtlü, sekizli ya da onlu gruplar halinde birbirine bağlanan bu insanların Fırat'a atılan tanınmaz haldeki cesetlerini kendi gözlerimizle gördük. Çoğunluğu tarifi imkansız derecede bozulmuştu. Dostlarım, daha fazla anlatmaya vaktim yok. Hayatı, malı, onuru gasp edilmiş Ermeniler son yardım çığlıklarını size iletiyorlar-sağ kalanların hayatını kurtarmak için

yardım edin! Bu mektubu kanımla imzalıyorum!”

Kaynak: [Özgür Gündem](#)